

ESTUDIS DE LLENGUA
I LITERATURA CATALANES

XXVIII (1994)

Comitè editor

JENNY BRUMME
JORDI CARBONELL
ARACELI DALMAU
ANTONI FERRANDO
LÍDIA PONS
JOAQUIM RAFEL
JOSEP ROCA-PONS
AXEL SCHÖNBERGER
GIUSEPPE TAVANI

Coordinador

JOSEP MASSOT I MUNTANER

MISCELLÀNIA
GERMÀ COLÓN/1

ASSOCIACIÓ INTERNACIONAL DE LLENGUA
I LITERATURA CATALANES
ANGLO-CATALAN SOCIETY
ASSOCIAZIONE ITALIANA DI STUDI CATALANI
DEUTSCH-KATALANISCHE GESELLSCHAFT
NORTH AMERICAN CATALAN SOCIETY
FUNDACIÓ CONGRÉS DE CULTURA CATALANA
PUBLICACIONS DE L'ABADIA DE MONTSERRAT

LA FIGURA DE RAMON LLULL
EN L'AVANTGUARDA CATALANA:
J. V. FOIX I JOSEP PALAU I FABRE

INTRODUCCIÓ

La personalitat i l'obra de Ramon Lluïl s'han reflectit al llarg de molts dels moviments literaris catalans contemporanis.¹ La Renaixença, especialment a Mallorca, amb l'enyorança del passat medieval i la voluntat de recobrar l'esperdor cultural d'aquell temps, va fer de Lluïl un dels seus emblemes. També els noucentistes i els escriptors de l'Escola Mallorquina veieren en ell un símbol: no una relíquia del passat que calia venerar, sinó una causa comuna per a la qual havien de treballar. A més, hi trobaren valors semblants als que ells defensaven i, per tant, convertiren la causa lulliana en un esglaó més de la nostra normalització com a poble.² La feina lulliana de Mateu Obrador, de Miquel Ferrà i, sobretot, de Salvador Gal·lús té aquest sentit.

Però la figura del Mestre no podia ésser patrimoni exclusiu dels moviments més «conservadors», sinó que també se'n varen poder

1. Vegeu JOAQUIM MOLAS, *Ramon Lluïl i la literatura contemporània*, dins *Atti del Convegno Internazionale Ramon Lluïl, il lullismo internazionale, l'Italia*. [A cura de GIUSEPPE GRILLI] [*Annali, sezione Romanza, XXXIX, 1*] (Napoli, Istituto Universitario Orientale, 1992), pàgs. 399-412.

2. Vegeu ROSSEND ARQUÈS, *Ramon Lluïl mirall orsià i noucentista. Mecanisme de recepció i d'identificació en l'obra d'Eugeni d'Ors*, dins *Atti del Convegno Internazionale Ramon Lluïl, il lullismo internazionale, l'Italia*, pàgs. 413-432; PERE ROSSELLÓ BOYER, *Notes sobre Salvador Galmés i el lullisme*, «*Alfar*», 2 (1982), pàgs. 161-171; Id., *L'obra de Salvador Galmés i Sarro* (1876-1951) (Montserrat, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1988).

apropriar aquells que pretenien trencar amb els motlles estètics més consolidats, tot revoltant el llenguatge literari amb modes que aleshores escandalitzaven tot Europa. Al capdavant, Llull havia estat un precursor al segle XIII i en molts d'aspectes s'havia avançat al seu temps. Per això l'avantguardisme podia fer-se seva l'aportació i la personalitat de Ramon Llull, la transmissió de la qual fins aleshores més tost havia estat vinculada a la tradició i als corrents més convencionals de la cultura. En Llull, però, hi havia també una dosi de misteri, d'enigma, que seduïa especialment els avantguardistes. La llegenda, una personalitat que superava els límits de la «normalitat», l'atribució de conèixer arts com l'alquímia, etc. foren motius prou atractius per als avantguardistes que volien trencar amb un concepte de cultura exclusivament racionalista i positivista. Aquest atractiu dels avantguardistes per Ramon Llull va arribar als francesos. Així, un dels formuladors del cubisme, Max Jacob, amb Antoni de Barrau, fou l'autor en 1919 d'una traducció de Llull al francès.³ Llull fou tingut molt present per les principals figures del surrealisme francès: «el 22, Aragon i Breton van fer un projecte bibliotecari per a Jacques Doucet i, en la part dedicada a la filosofia mística, van recomanar, amb Swedenborg, Llull i, més en concret, l'*Ars magna*. Altrament, Breton, en el segon manifest surrealista, donat a conèixer set anys després, va posar Llull a la capçalera d'una llista molt heterogènia de noms, però, alhora, molt significativa. I, per últim, ell i Paul Eluard li van donar cabuda a les pàgines del *Dictionnaire abrégé du Surréalisme*.»⁴

En l'avantguarda catalana Llull ha tengut un paper molt important. Curiosament, en canvi, els avantguardistes mallorquins dels anys vint i trenta, a diferència dels capparets del moviment a França, no

3. Joaquim Molas diu: «Per quines raons i per quins camins va accedir a l'opuscle lul·lià? ¿Tot plegat va ser fruit d'un encontre fortuït? ¿O d'un simple encàrrec? ¿O, al contrari, del seu interès per l'ocultisme? ¿O de la conversió i, per tant, de la descoberta d'una situació homologable amb la seva? ¿O de raons estrictament literàries, entre elles, una coincidència de gust per la forma aforística, metafòrica i paradoxal?». També indica la possibilitat que Max Jacob conegués Llull a partir dels seus contactes amb artistes de Catalunya, com Picasso, Dalmau o Junoy. JOAQUIM MOLAS, *op. cit.*, pàgs. 400-401.

4. *Ibid.*, pàgs. 408-409.

sentiren aquesta atracció. Com ha indicat Joaquim Molas, «Mallorca comptava amb una tradició relativament sòlida i, amb tot, convertí la ruptura amb el món cultural establert en una ruptura amb les pròpies arrels. I, de manera monolítica, substituï la llengua i la tradició nacionals per unes altres de forasteres.»⁵ En canvi, al Principat, on la ruptura de l'avantguarda no suposà el trencament amb la llengua pròpia, hi ha un apropament d'aquests corrents a la figura de Llull. Aquesta atracció, a més, no es va limitar a l'avantguardisme de preguerra, sinó que també es va manifestar en les continuacions posteriors a 1939. Així, Llull és present en els escrits de Salvador Dalí⁶ i ha anat més enllà dels límits de la literatura, tot abastant la teorització artística d'Antoni Tàpies.⁷

La nostra intenció, com es desprèn del títol de l'article, no és fer aquí un recorregut exhaustiu per l'avantguarda catalana, tot ras-

5. JOAQUIM MOLAS, *La literatura catalana d'avantguarda. 1916-1938* (Barcelona, Antoni Bosch editor, 1983), pàg. 18.

6. «Al principi, Dalí es va fer ressò de l'ús ocultista, convertit, ja, en mera rutina. Per exemple, a la *Secret life*. Ara: cap als primers cinquanta, potser per influència de Pujols, va descobrir de forma directa les virtuts del beat, que, prodigiosament manipulades, va explotar en termes plàstics. I publicitaris. Així, en el *Journal d'un génie*, va subratllar les figures de "Gaudí, Ramon Llull i Juan de Herrera, perquè són els éssers més meravellosament exagerats" que coneix, va recordar el seu "nou" naixement en el palau Pallavicini, de Roma, sortint d'un ou cúbic recobert amb inscripcions "màgiques" de Llull, va expressar el seu desig de realitzar la complexa combinatòria lul·liana, etc. [...] Dalí, en el catàleg de l'exposició de la batalla de Tetuán, feta a Barcelona el 62, va publicar una molt saborosa reflexió sobre la raó social Mahoma-Llull i que, a l'exposició, hi havia, entre d'altres, una pintura seva sobre la mort del darrer, que no he vist mai i que no sé on para.» JOAQUIM MOLAS, *Ramon Llull i la literatura contemporània*, pàg. 409.

7. Antoni Tàpies troba en Ramon Llull un model d'espiritualisme, al qual creu que el món occidental modern ha de retornar i que l'art modern ha de reivindicar. El pintor català ha cercat aquest espiritualisme en les religions orientals i en les «ciències» que Occident ha abandonat (com la càbala, l'hermetisme, l'alquímia, l'esoterisme, etc.). Aquesta recerca del misticisme coincideix en el pintor català amb una recerca de l'essencial, de l'abstracció i de la puresa, recerca que troba un precedent en el concepte de bellesa —independent de la forma i unida a la idea del bé— que Llull té. Per a Tàpies, el misticisme lul·lià avui té més interès pels sentiments que pot despertar, que per les idees que conté. Tàpies també subratlla l'humor com un dels ingredients de la mística de Llull, així com el caràcter de precursor de la cibernètica i de la poesia visual. Vegeu ANTONI TÀPIES, *L'art modern, la mística i l'humor* [discurs d'investidura com a doctor *honoris causa* de la UIB], «El Mirall», 40 (novembre-desembre 1990), pàgs. 16-20.

trejant la presència de la figura de Llull. Només ens limitarem a dues figures prou representatives de l'avantguardisme d'abans de la guerra, J. V. Foix, i de la postguerra, Josep Palau i Fabre, en els escrits dels quals es manifesta una clara admiració per Ramon Llull. Tot i això, com veurem, es tracta de dues actituds força diferents i distants entre si, que pràcticament no tenen res en comú.

J. V. FOIX I RAMON LLULL

Ramon Llull és un punt de referència importantíssim en l'obra del poeta J. V. Foix (1893-1987). La petjada de Llull es pot trobar tant en la seva obra de creació com en un bon nombre dels articles que va publicar. Antoni Tàpies assenyala que Llull «fins inspirà el món misteriós i tragicòmic de J. V. Foix. I a través d'aquest no hi ha dubte que també arriba fins al nostre Brossa.»⁸

Entre 1933 i 1935 Foix dedica una sèrie d'articles a la figura de Ramon Llull amb motiu de la celebració del VII centenari del seu naixement,⁹ període en què «aprofita l'avinentesa per convertir-se en un dels més entusiastes defensors de l'obra de Llull en tant que model privilegiat per als escriptors catalans del moment».¹⁰ El Foix articulista és essencialment un polític nacionalista, per la qual cosa sobretot vol destacar aquells trets de Ramon Llull que el caracteritzen com a precursor i com a figura universal. Rossend Arquès ha analitzat la relació entre Eugeni d'Ors i la figura de Ramon Llull. A través de Xènius, el noucentisme va convertir «el lullisme en la filosofia nacional de Catalunya»,¹¹ la qual cosa explica que siguin «molts els punts de contacte entre el Llull d'Eugeni d'Ors i el de J. V. Foix, tants que fan pensar en un possible orsisme de Foix o en una base comuna de provinença maurrasiana, però també són mol-

tes les diferències»...¹² Tot i això, d'Ors ofereix una visió parcial de Llull, tot arraconant aspectes tan importants com el misticisme. Ara bé, l'unitarisme, el cosmopolitisme i alhora el particularisme (per exemple, en la defensa de l'ús del català), l'assaig de transformar el món a través de la raó o el caràcter de polemista són alguns dels trets en què el programa noucentista, formulat per Eugeni d'Ors, té punts de coincidència amb el lullisme. Punts en què, evidentment, el Foix «polític» també semblava estar d'acord. No és estrany que el poeta de Sarrià afirmi que «La presència de Llull és ja una política»,¹³ que el consideri «un polític absorbit per la idea d'unitat en Déu que paragonà a la seva idea d'unitat territorial dels grans conquistadors»,¹⁴ que vegi el lullisme com una filosofia que pot ésser especialment compresa pel jovent (noucentista) del moment, etc. O que digui que «Llull representava globalment totes les característiques del català. Sublimades: poeta i apòstol, particularista (l'adopció de la llengua vulgar) i universalista, intel·lectualista i realista, artista i metafísic. Per damunt de tot, *foll de passió d'unitat*, anti-separatista, integrador, catòlic.»¹⁵ O, finalment, que consideri que «les grans qualitats i els grans defectes de Llull són, encara avui, les nostres grans qualitats i els nostres grans defectes.»¹⁶

L'article de Foix titulat «Llull, campió universal de la unitat», recollit a *Els lloms transparents* (1969) —volum que és encapçalat per una citació del *Llibre de Santa Maria*, en la qual parla de la necessitat d'unitat i de cercar el bé comú— és motivat per un treball del lullista J. H. Probst. Foix destaca una sèrie d'idees de l'estudi de Probst, que ens palesen quins aspectes de Llull li interessaven més, quina és la seva interpretació d'aquest personatge «polisèmic». Així, destaca les dues grans passions que mouen el Mestre: «la passió de coneixença i la passió d'unitat», que «són efectivament reconegudes com les dues deus que van nodrir el pensament, l'obra i l'acció del nostre

8. *Ibid.*, pàg. 19.

9. MANUEL CARBONELL, *Textos de J. V. Foix sobre Ramon Llull*, «Randa», 17 (1985), pàgs. 179-193. [Recull 12 textos, als quals cal afegir «Llull, campió universal de la unitat»].

10. *Ibid.*, pàg. 179.

11. ROSSEND ARQUÈS, *Ramon Llull mirall orsià i noucentista*, pàg. 416.

12. *Ibid.*, pàg. 418.

13. MANUEL CARBONELL, *Textos de J. V. Foix sobre Ramon Llull*, pàg. 182.

14. *Ibid.*, pàg. 182.

15. *Ibid.*, pàg. 187.

16. *Ibid.*, pàg. 191.

filòsof.»¹⁷ Tot i que, com a poeta, Foix s'adscriu al surrealisme, no accepta, en canvi, la interpretació de la personalitat lul·liana que subratlla els aspectes més esotèrics o rars,¹⁸ com l'alquímia:

«Hi ha una error evident propagada adesiara desfavorable a l'anomenada de Llull: aquella per la qual és presentat com un ocultista, un fervorós de l'alquímia, un excèntric, un delerós de l'estrany i del rar, un —permeteu la dita— "surrealista", segons la versió parisenca del mot, del segle tretzè.»¹⁹

I, tot referint-se a aquesta tradició, en subratlla la falsedat:

«Hi ha un pseudo-Llull, com hi ha sempre un "pseudo" creat per la ignorància del nombre, que amb el temps esdevé un "anti". Simultàniament a Llull va aparèixer, desfigurant el seu pensament, el pseudo-Llull. Al capdavall, l'anti-Llull.»²⁰

Foix assenyala que l'autèntic Llull és el «pare de la llengua, de la poesia i de la filosofia autòctones»;²¹ es refereix al seu caràcter de precursor dels moderns missioners, a l'ús que va fer de la llengua vulgar, etc. Tampoc no oblida el seu paper en el terreny del pensament català i la seva importància en la fixació de la llengua catalana: «Llull va fixar amb estil propi allò que podria ésser la nostra originalitat. Si les seves doctrines són encara vigents, el català que va escriure és pur, didàctic i actual.»²² No és estrany que Foix no dubti gens a l'hora de qualificar Ramon Llull de «polític», «el polític de la universalitat»,²³ i el presenti gairebé com si es tractàs d'un precursor del catalanisme:

17. J. V. FOIX, *Llull, campió universal de la unitat*, dins *Obres Completes*, III. *Articles i assaigs polítics*. A cura de MANUEL CARBONELL (Barcelona, Edicions 62, 1985), pàg. 100.

18. Nogensmenys, en l'article *Intellectuals?* es refereix a la «divina follia de Llull» i a l'amor com a força motriu de la seva intel·ligència. J. V. FOIX, *Obres Completes*, III, pàg. 64.

19. *Ibid.*, pàg. 100.

20. *Ibid.*, pàg. 100.

21. *Ibid.*, pàg. 100.

22. *Ibid.*, pàg. 102.

23. *Ibid.*, pàg. 101.

«A parer d'alguns —i jo, modestament, m'hi compto—, Llull va ésser un polític i un precursor: tot allò que nosaltres considerem com a motivacions propulsors del moviment català modern, Llull ho va representar al segle tretzè: política de l'Universal, Realisme, filosofia de la Unitat.»²⁴

Creu que «Llull va ésser el més original dels seus contemporanis, i potser el més original dels catalans de tots els temps»,²⁵ i que ja va exposar en la seva època els mateixos principis que avui defensa Keyserling.²⁶ Foix vol remarcar l'espiritualitat i l'abast universal del pensament lul·lià, igualment com vol deixar ben palès que el catalanisme no és simple localisme: «Llull, primer que ningú, va exposar un Pla universal i una Art conciliatòria per la qual tot: races, religions i pobles, tornava a la Unitat.»²⁷ Josep Romeu i Figueras diu que el punt d'imbricació entre el pensament foixià i el lul·lià es troba precisament en el concepte d'«unitat»:

«Aquesta unitat, precisament, implica les idees d'universalitat, espiritualitat i realisme. Només els principis immutables, la unitat, la idea, són universals, espirituals i reals, i els únics vàlids i permanents. Tota altra cosa és aparença subordinable a aquella entitat superior. Si la subordinació no és perfecta, del temporal a l'espiritual, del particular a l'universal, etc., hi ha fallàcia, dispersió, destrucció, anarquia.»²⁸

En els altres textos de Foix sobre Ramon Llull, exhumats per Manuel Carbonell, trobam una visió de Llull complementària de la que hem vist fins ara. Foix és conscient de la diversitat d'interpretacions possibles que pot suscitar el Mestre. Així, es refereix, tot distanciant-se'n, al que n'han dit els surrealistes:

24. *Ibid.*, pàg. 101.

25. *Ibid.*, pàg. 101.

26. La comparació de Llull amb Keyserling no és exclusiva de Foix. Curiosament, la presència de Keyserling a Mallorca va provocar l'any següent al de l'article de Foix, a partir d'un comentari de Miquel A. Colomar, una petita polèmica en relació a Ramon Llull. Vegeu els articles següents publicats a «La Almudaina»: A. MULET, *Keyserling y Ramón Llull* (10 de febrer de 1935); *ibid.* (12 de febrer de 1935); F. SUREDA BLANES, *Keyserling y Ramón Llull* (13 de febrer de 1935); i A. VIDAL ISERN, *Maimónides, Keyserling y Ramón Llull* (14 de febrer de 1935).

27. *Ibid.*, pàg. 101.

28. JOSEP ROMEU I FIGUERAS, J. V. Foix, *assaigista*, dins *Sobre Maragall, Foix i altres poetes. Assaigs i comentaris crítics* (Barcelona, Editorial Laertes, 1984), pàg. 112.

«Alguns romàntics del catolicisme l'han fet actual darrerament a França i els superrealistes, desentenen-se del cristianisme fonamental de l'obra de Llull, l'han posat a la llista dels autors herètics que aconsellen de llegir. (Molts recordareu el somni llegendari: Llull, adormit al peu d'un arbre, va tenir un dia un somni. Li va semblar que veia damunt les fulles caràcters de lletra turcs i àrabs. Segons Llull —o la llegenda—, això era una revelació del cel. ¿No deu ser aquesta "mística" de la revelació que haurà suggerit als irrealistes francesos —Max Jacob, Breton— d'incloure Llull entre els seus?»²⁹

Davant aquesta multiplicitat d'interpretacions possibles que Llull permet, J. V. Foix es queda amb la del poeta i no dubta a comparar alguns fragments del *Llibre d'Amic e Amat* als poemes en prosa «d'alguns poetes d'avui anomenats d'avançada».³⁰ Foix se sent fascinat pel Ramon Llull místic (i no pel llegendari o esotèric), car per a ell aquest és el més proper al surrealisme. Tot i això, aquests articles de promoció lul·liana defensen moltes de les idees que els lul·listes catalans i mallorquins d'aleshores també volien promoure: l'edició de les obres, la construcció d'un monument al centre de Barcelona, la creació d'un Institut d'Estudis Lul·lians, la divulgació popular de biografies del Mestre, etc.

Proporcionalment la influència de Llull sobre J. V. Foix s'observa molt més encara en l'obra de creació. No ens referirem ara, aquí, a les influències directes de Ramon Llull sobre la poesia foixiana, ja que aquest és un treball que excedeix els objectius que ens hem fixat. Pere Gimferrer assenyala, per exemple, la influència del *Llibre de meravelles* en el sonet que comença «Si llibertat està en coratge d'hom», de *Sol, i de dol*.³¹ I, tot referint-se al segon poema de *Les irrealis omegues*, diu que «el farciment d'imatges i el devessall verbal podríem dir que hi tenen una funció homòloga a la de l'encadenament d'exemples que, en el Llull del *Fèlix* i d'algunes parts de *Blanquerna* —un dels precedents foixians més notoris—, sosté la línia

29. MANUEL CARBONELL, *Textos de J. V. Foix sobre Ramon Llull*, pàg. 180.

30. *Ibid.*, pàg. 182.

31. PERE GIMFERRER, *La poesia de J. V. Foix* (Barcelona, Edicions 62, 1974), pàg. 115, nota 1.

de pensament.»³² Josep Romeu i Figueras també ha indicat el lligam entre l'últim poema d'*Onze Nadals i un Cap d'Any* i l'*Arbre exemplifical*.³³ El primer que ens cal remarcar és que l'intencionat arcaisme (o medievalisme) de la poesia de Foix té en Ramon Llull —juntament amb Ausiàs March, Dante o Petrarca— una de les seves principals arrels. Segons Gabriel Ferrater, Ramon Llull és una de les fonts que el poeta de Sarrià ha emprat per crear el seu estil mètric.³⁴ Els poemes de *Sol, i de dol* retornen a la mètrica de la poesia catalana medieval i, també, en certa mesura, al seu llenguatge. Però, a més de tot això, l'obra poètica de Foix, tant l'escripta en vers com l'escripta en prosa, conté més referències a Ramon Llull.

La importància de Llull en la faceta creativa del poeta de Sarrià es palesa en el fet que molts dels seus llibres són encapçalats per citacions lul·lianes. Des de 1947 tots els seus volums de versos en duen. Joaquim Molas ja ha subratllat l'interès d'aquestes citacions en l'obra de J. V. Foix: «A vegades, els lemes, que procedeixen de fonts molt diverses, tenen una funció descriptiva, no sé si dir que d'"avenc" argumental. D'altres, però, en tenen una de més general, que serveix de cobertura teòrica.»³⁵ Aquestes últimes sobretot pretenen justificar les operacions que el poeta fa amb la realitat i l'imaginari. La primera part de *Sol, i de dol* (1936) és encapçalada per un fragment de *Lo Desconhort; Les irrealis omegues* (1948) duu dues citacions lul·lianes, de l'*Arbre de Ciència i del Llibre de meravelles*; *Onze Nadals i un Cap d'Any* (1960) també va precedir per dues citacions de poemes de Llull; *Desa aquests llibres al calaix de baix* (1964) porta un breu fragment de *Medecina de pecat* i, quant als llibres de poemes en prosa, *Allò que no diu «La Vanguardia»* (1970) reproduïx

32. *Ibid.*, pàg. 147.

33. «L'explanació al·legòrica, les personificacions i l'abast transcendent i simbòlic dels continguts poètics i conceptuals procedeixen, sense cap mena de dubtes, de la familiaritat de Foix amb l'obra de Ramon Llull i, més concretament, el seu *Arbre exemplifical*, malgrat la inexistència en el poema de referents concrets identificadors». JOSEP ROMEU I FIGUERAS, *Presentació*, dins J. V. FOIX, *Onze Nadals i un Cap d'Any* (Barcelona, Edicions dels Quaderns Crema, 1985), pàg. 13.

34. GABRIEL FERRATER, *Foix i el seu temps*. A cura de JOAN FERRATÉ (Barcelona, Quaderns Crema, 1987), pàg. 84.

35. JOAQUIM MOLAS, *Ramon Llull i la literatura contemporània*, pàg. 411. Vegeu també CARLES MIRALLES, *Sobre Foix* (Barcelona, Quaderns Crema, 1993), especialment pàgs. 17-35.

una frase dels *Proverbis*. La majoria d'aquestes citacions sobretot pretenen comunicar la idea de fantasia i la reivindicació de l'imaginari.

Ramon Llull també és citat en diverses ocasions en els seus poemes. En uns casos es tracta d'una simple referència: al segon poema de *Sol, i de dol* l'esmenta al costat d'Ausiàs March en relació a la llengua catalana; al poema «Un pit novell cap al carrer l'avia» el cita, juntament amb Plató, com una de les lectures que el personatge del poema llegeix; el torna esmentar en un fragment («Amb descomptes fabulosos») de *Allò que no diu La Vanguardia*, on reproduïx uns mots referents a un ermità que tant podrien haver estat extrets d'alguna obra de Llull, com esser inventats per ell mateix; i en el poema «El Doctor Buyrach d'Aigües Caldes», de *Tocant a mà...* (1972), parla d'uns seminaristes balmesians que col·leccionaven anelles i en parlaven «amb erudició, talment com Ramon Llull del misteri trinitari.»³⁶ També hem d'esmentar dos casos en què Ramon es converteix en el protagonista de dos textos de Foix: el poema titulat «Tota amor és latent en l'altre amor; tot llenguatge és saó d'una parla comuna; tota terra batega a la pàtria de tots; tota fe serà suc d'una més alta fe»,³⁷ en relació al Concili Vaticà II, és protagonitzat per Llull i pel papa Joan XXIII; i a la prosa «Pels carrers assolellats...» del volum *L'estrella d'en Perris* (1963), torna aparèixer com a protagonista del relat, ara més tost com un espectre convertit en banyista:

«Pels carrers assolellats de la vila corre la nova que En Llull, el barbaflorit, es presenta pels volts de migdia al peu del monòlit que amitià la Ribera. Diuen que vesteix gramalla fosca cenyida amb un tros de cuir vell i balder. Conten que s'asseu damunt un pedrís mal apuntalat, tot voltat de llibres i de paperassa. Tantost mira el pèlag ondós i els espellats banyistes, tantost amb ploma d'oca dibuixa signes rars en un quadern rebregat i esfulladís amb sentors de fusta humida. Avui n'he volgut ésser testimoni. Tocades les dotze, al peu mateix del roc commemoratiu, un homenàs barballarg, vera effigie d'En Ramon lo Foll, deixava vesta burella i caperó morat al sorral, i entrava a l'aigua, voltat de clarors, amb un infant al braç dret, que enlairava com si li ensenyés el mar per

36. J. V. FOIX, *Obres Completes, II. Prosa* (Barcelona, Edicions 62, 1985), pàg. 406.

37. J. V. FOIX, *Obres Completes, I. Poesia* (Barcelona, Edicions 62, 1984), pàgs. 293-295.

ensinistrar-lo a nedar. Volia endur-me-li els llibrassos i els pergamins: però algú m'ha estirat enrere i m'ha embenat els ulls amb teles fregants. M'ha dit uns mots de l'antigor a cau d'orella, i m'ha persignat amb sals verges. A cegues, m'ha obligat a cavalcar no sé pas quina alada bestiassa brogidora, i m'he desentenebrat en aterrar, entre brugueres, sol i abraçat per noves ardors, tocant al Pas de la Mala Dona.»³⁸

En resum, a diferència del Foix assagista, que —d'acord amb els seus interessos nacionalistes— reivindicava un Ramon Llull «realista», el Foix poeta generalment fa ús dels mots del Mestre o de la seva figura per reforçar l'actitud «surrealista» o, també, per posar-lo en relació amb el tema de l'oposició entre seny i follia, que caracteritza tota la segona part de *Sol, i de dol*. En ocasions també li interessa Llull —com altres autors medievals, catalans o no— per reforçar el tret de l'arcaisme de la seva poesia. Nogensmenys, hem de concloure amb Joaquim Molas que «per a Foix, Llull va ser més que un motiu d'agitació o una cobertura per a les pròpies experiències. O aventures.»³⁹

EL RAMON LLULL ALQUIMISTA DE JOSEP PALAU I FABRE

Josep Palau i Fabre (1917) és, juntament amb Joan Brossa, l'escriptor més representatiu de l'avantguardisme català de la postguerra. Palau i Fabre ha traduït poemes de Ramon Llull —i d'altres autors catalans— al francès. La seva atracció pel Beat es palesa constantment en els seus llibres de prosa, que recullen comentaris i articles diversos: *Quaderns de l'alquimista* (1976), *Nous quaderns de l'alquimista* (1984) i *Quaderns inèdits de l'alquimista* (1991).⁴⁰ Com els títols d'aquests volums —que porten, tots tres, una secció

38. J. V. FOIX, *Obres Completes. II. Prosa*, pàg. 183.

39. JOAQUIM MOLAS, *Ramon Llull i la literatura contemporània*, pàg. 412.

40. Pel que fa a la presència de Llull en els contes de Palau i Fabre, hem d'assenyalar els relats «La llengua del diable» i «El peix», en els quals ens en parla. El sentit de totalitat del centre «La tesi doctoral del diable» pot estar molt relacionat amb Llull. També cal indicar que una citació lul·liana encapçala *Amb noms de dona*. Vegeu JOSEP PALAU I FABRE, *Contes de capçalera*. (Barcelona, Cercle de lectors, 1993).

d'assais lullians— deixen veure ben clar, el seu principal punt d'atracció per Ramon Llull és precisament l'atribució al Beat d'haver-se dedicat a l'alquímia. Palau i Fabre és sobretot un poeta, un artista, i no s'interessa per la veritat «científica» o erudita de Llull, sinó pel que la seva figura humana i literària li suggereix:

«Palau, que reuneix el fervor lullà del país amb el de la tradició de les Avantguardes, presenta, en els seus *Quaderns*, un Llull foll i alquimista i, en certa mesura, el transforma, ni que sigui sense arribar a les últimes conseqüències, en un objecte d'«identificació» i, per tant, d'«alienació» i, doncs, de «recerca» de la pròpia identitat. Com l'Alquimista dels seus versos. O el Picasso dels estudis.»⁴¹

L'alquímia és, de fet, el punt d'unió entre Llull i la poesia de Palau,⁴² que utilitza la imatge de l'«Alquimista» com a sinònim del descobridor de nous mons i, per tant, del «Poeta». Per a ell el poeta és un investigador i un inventor de noves realitats, que, d'acord amb els pressupòsits de l'avantguarda, explora els camins no fressats per la poesia. Com els alquimistes medievals, els poetes també pretenen revelar els secrets de la vida, de la realitat, a través d'un llenguatge simbòlic, críptic o místic. També per a ell l'alquímia, pel que sobrepassa la ciència estricta, és en el món actual el símbol de la llibertat humana.

Per aquest motiu Palau i Fabre reivindica, en contra del que els estudiosos del lullisme s'han esforçat a demostrar, la condició d'alquimista atribuïda a Ramon Llull. Segons ell, «per a comprendre bé la personalitat de Llull, per a poder explicar-la del tot, cal admetre l'existència d'un Ramon Llull alquimista. Alguna cosa queda obscura en ell i inconnexa si no li atribuïm aquesta dimensió.»⁴³ Un dels

41. JOAQUIM MOLAS, *Ramon Llull i la literatura contemporània*, pàg. 401.

42. A més, Tomàs Nofre ha remarcat diversos paral·lelismes entre Ramon Llull i Josep Palau: «la diversitat d'interessos que dirigeixen les seves obres; la diversitat de llengües amb què treballen ambdós; el concepte mateix de l'alquímia; el profund interès per l'home [...]; la radical fidelitat a uns plantejaments; el punt de follia. I, lluny de cap intenció de frivolitització, m'atreveixo a dir que podríem incloure en aquest paral·lelisme el mateix aspecte físic d'ambdós personatges.» Vegeu TOMÀS NOFRE, *Palau i Fabre: els assaigs de l'Alquimista*, «Avui». [Suplement *Cultura*] (13 de febrer de 1994).

43. JOSEP PALAU I FABRE, *Ramon Llull, alquimista*, dins *Quaderns de l'alquimista*. (Barcelona, Pòrtic, 1976), pàg. 13.

punts obscurs sobre Llull que assenyalen sovint és el de la seva formació en la joventut, que li fa formular dues hipòtesis: la d'uns sòlids estudis gramaticals⁴⁴ —que possibilitaria el rigor del seu pensament— i la d'uns també hipotètics coneixements d'alquímia. Sobretot intenta demostrar la relació —per a ell, necessària— entre el Beat i l'alquímia. En primer lloc, veu la recerca alquímica relacionada amb l'afany de conquesta dels conqueridors catalans de Mallorca:⁴⁵ la superació de la voluntat de posseir noves terres, pròpia de la generació del pare de Ramon Llull, continua en ell a través de la perquisició del secret que ha de transformar-ho tot en or i, després, donarà lloc a la recerca del domini de l'espiritual i a la tasca de la conversió dels infidels. Palau assenyalen l'analogia existent entre la investigació alquímica i l'especulació filosòfica i mística, tant en la primera etapa de la seva vida com després de la «conversió»:

«És impossible imaginar un Llull, amb totes les apetències sensitives i intel·lectives que li coneixem, sense suposar-li un centre de polarització d'aquesta part d'ell mateix, d'aquesta fam d'absolut. Car, ¿quina és la nota dominant en la personalitat de Ramon Llull, sinó la fam d'absolut? ¿I aquesta fam d'absolut, on podia abocar-la millor i més naturalment, durant la seva joventut, que en l'alquímia.»⁴⁶

Creu que no és lògic que Llull escrivís tractats de tota mena, abastant tots els camps del coneixement del seu temps, sense que n'escrivís cap sobre l'alquímia: «¿Com és possible d'imaginar un Ramon Llull que no s'interessés —què dic!, que no s'apassionés— per la ciència que més apassionava els seus contemporanis?»⁴⁷ Palau i Fabre no nega que Llull no hagués pogut arribar a renegar dels seus treballs alquímics, però creu que l'interès per aquest tipus de recerca necessàriament va haver d'existir en ell.

En segon lloc, segons el poeta català, tot el pensament lullà té

44. JOSEP PALAU I FABRE, *Punt de meditació lullà*, dins *Quaderns inèdits de l'alquimista*. (Barcelona, Edicions 62, 1991), pàgs. 16-17.

45. JOSEP PALAU I FABRE, *Ramon Llull, bandera*, dins *Nous quaderns de l'alquimista*. (Barcelona, Edicions del Mall, 1983), pàgs. 30-34.

46. *Ibid.*, pàg. 14.

47. *Ibid.*, pàg. 15.

una base alquímica: així com els alquimistes cercaven l'obtenció de l'or per tots els mitjans materials, Llull cercava la veritat (Déu) per tots els mitjans espirituals o psicològics:

«Ramon Llull no sols fou alquimista, sinó que la recerca alquímica, la mentalitat alquímica, d'experimentació, d'obtenció de materials rars o preciosos, mitjançant materials comuns o corrents, restaren tan incrustades en la seva ment, que arribaren a formar part de la seva naturalesa i, sense adonar-se'n, les transposà, durant la segona etapa de la seva vida, en el pla espiritual o psicològic.»⁴⁸

«L'or dels alquimistes s'ha transmutat en veritat intel·lectual. L'objecte suprem del neguit i de la recerca ha deixat de ser material per convertir-se en espiritual. L'absolut de l'or i la fam d'absolut que s'amagava darrera les més altes especulacions alquímiques s'han convertit en la recerca i la demostració de l'or absolut: Déu.»⁴⁹

Palau i Fabre veu en el capítol 129 —«Com hom gusta les coses douces e les coses amargoses, e com lo gustament de l'home és terminat»— del *Llibre de Contemplació* moltes reminiscències alquímiques i pensa, a partir d'un fragment del *Llibre d'Amic e Amat*,⁵⁰ que, de fet, «ell mateix es transforma en laboratori i es converteix en material d'experimentació».⁵¹ Això el condueix a relacionar-lo amb Rimbaud. Però sobretot creu que l'alquímia està en la base de la lògica lul·liana, de l'*Art*, que, per la pretensió de rigor, s'avança al pensament del seu temps: «La filosofia de Ramon Llull, o millor el seu mètode, és la recerca d'una fórmula per a trobar la veritat. I ell variarà la combinació de la recepta, de la fórmula, com l'alquimista medieval canviava la seva per a obtenir l'or.»⁵² Llull ha reemplaçat les combinacions de substàncies i d'elements, pròpies de l'alquímia (i de la química), per combinacions de lletres i de figures que li han de permetre conèixer la veritat absoluta, Déu. Això és

48. *Ibid.*, pàg. 15.

49. JOSEP PALAU I FABRE, *L'or de Ramon*, dins *Quaderns inèdits de l'alquimista*, pàg. 22. Aquesta mateixa idea apareix en l'article *El cas inèdit de Maria Clavé*, signat amb el pseudònim «L'Alquimista», «Ariel», 17 (maig de 1948), pàg. 54. [*Ariel*, 1946-1951. Edició facsímil (Barcelona, Edicions Proa, 1978)].

50. *Llibre d'Amic e Amat*, versicle 355.

51. PALAU I FABRE, *Ramon Llull, alquimista*, pàg. 16.

52. *Ibid.*, pàg. 16.

el que fa d'ell un «home modern» (és a dir, rigorós, sistemàtic, precís, científic), en front de l'«home medieval» (especulatiu, experimentador, etc.)

Palau i Fabre situa Ramon Llull, tot i reconèixer-li l'existència d'un fons racionalista, dins una línia de pensament oposada al tradicional «seny» català, caracteritzada per la follia, la quimera o el romanticisme i, també, per la marginació.⁵³ Aquesta consideració el porta a relacionar-lo amb el corrent surrealista i, encara que no ho arriba a afirmar plenament, suggereix la seva proximitat als denominats «escriptors maleïts»:

«No vull fer de Llull un poeta maleït, o un escriptor maleït, perquè no ho és; perquè l'aspiració a la llum, l'esforç constant per superar-se en sentit ascendent triomfen, en ell, per sobre de qualsevol altra inclinació [...] Que no em valgui d'aquestes expressions per a fer de Llull un poeta maleït, no vol dir que ell no n'estigui ben arran.»⁵⁴

En altres ocasions s'interessa per la contradictòria unió de follia i raó, que veu en la vida i en l'obra de Ramon Llull, paradoxa que queda sintetitzada en l'expressió «foll seny» que Palau descobreix en el *Llibre de Contemplació*.⁵⁵ Al primer número de la revista «Poesia», signat amb la inicial del seu primer llinatge, ja havia introduït un text en prosa sobre Ramon Llull. En ell, a partir del *Llibre d'Amic e Amat*, pretenia equiparar l'experiència mística lul·liana a les experiències surrealistes pel que ambdues contenen d'oníric i d'imaginari:

«Els versos d'*Amic e Amat* són "notes" al marge d'experiències personals: tenint en compte que, per a Llull, una experiència pot ésser sovint una *experiència pensada*, amb el mateix valor alligador i didàctic que pugui tenir qualsevol *experiència viscuda*. Això, en Llull, és realisme. Avui podria aparèixer com exemple palès d'antecedent sobrealista. Per a Ramon, creure, pensar, enganyar-se és —cadascuna d'aquestes coses— un fet. Tant, almenys, com ho pugui ser donar, caminar o caure.

53. JOSEP PALAU I FABRE, *Els folls catalans*, dins *Quaderns de l'alquimista*, pàgs. 19-21.

54. JOSEP PALAU I FABRE, *Llull, de més a prop*, dins *Nous Quaderns de l'alquimista*, pàg. 11.

55. *Ibid.*, pàg. 19 i, sobretot, pàgs. 20-21.

Llull, per a aquell qui vulgui introduir-s'hi amb amor, és, sempre, un autor encara verge.»⁵⁶

Molt sovint l'experiència mística de Ramon pràcticament és equiparada a l'experiència sexual, molt propera també a l'*amour fou*.⁵⁷ En altres ocasions Palau troba afirmacions lul·lianes que, més tost fora de context, coincideixen amb expressions surrealistes, com quan diu a l'*Art breu* que l'home no és visible, tot referint-se a la impossibilitat de veure l'ànima humana.⁵⁸ En general, la visió que ens dona de Ramon Llull en bona mesura està condicionada pels textos de què ha partit i comenta —sobretot, el *Llibre de Contemplació* i el *Llibre d'Amic e Amat*—, obres ambdues on el pensament místic és més palès. Hem de tenir en compte que Palau i Fabre no sempre fa interpretacions precises o ajustades al que Llull sembla que volia dir, sinó lectures subjectives i quasi sempre descontextualitzades. Sovint, per exemple, treu conclusions sobre la biografia o sobre la psicologia de Llull a partir de paràgrafs o fragments que semblen suggerir un altre comentari de caràcter religiós.⁵⁹ Però, com Tomàs Nofre ha escrit, en general, l'assaig palaufabrià, que es caracteritza per la llibertat absoluta, «parteix d'una intuïció sobre un tema determinat que l'autor prova de fonamentar a través d'un treball d'especulació.»⁶⁰ Al capdavant no li interessa descobrir cap veritat científica o històrica, sinó simplement demostrar la seva intuïció.

Però la modernitat de Ramon Llull, segons el nostre poeta, no és exclusivament artística: Palau i Fabre s'interessa per la doble visió —objectiva i subjectiva alhora— del *Llibre de Contemplació*; i pensa que Llull «voreja la psicologia moderna» quan, en aquesta obra, ens parla de la consciència, de tal manera que «els termes de subconscient i d'inconscient es fan presents en el lector» i només calia

56. P[ALAU I FABRE], *Llull*, «Poesia», 1 [1944], pàg. [4]. Edició facsímil (Barcelona, Edicions Proa, 1976).

57. JOSEP PALAU I FABRE, *Llull, de més a prop*, dins *Nous Quaderns de l'alquimista*, pàgs. 16-17.

58. JOSEP PALAU I FABRE, *L'home invisible de Ramon Llull*, dins *Quaderns inèdits de l'alquimista*, pàgs. 13-15.

59. Per exemple, en comentar el paràgraf 21 del capítol XIV del *Llibre de Contemplació*. *Llull, de més a prop*, pàg. 11-13.

60. TOMÀS NOFRE, *op. cit.*

«un pas endavant —un pas de gegant, és clar— per fer esclatar aquests conceptes».⁶¹

També en l'aspecte literari Palau i Fabre reconeix el caràcter d'avançat de Ramon Llull, que el dona per un humanista i un home renaixentista ja del segle XIII.⁶² I, per altra part, el considera un autor encara proper a nosaltres, gairebé un precedent d'aquells escriptors que s'han caracteritzat per la passió desbordant, la capacitat de meravellar-se i la manca de contenció; tota una tradició d'«arrauxats», distant del «seny» predominant en l'esperit català, que compta amb noms com Joan Puig i Ferrer, Joan Salvat-Papasseit o Joan Maragall.⁶³ Palau i Fabre qualifica el Mestre i la seva obra, pel que tenen de precoç, d'«auroral» i de «matinal», ja que «sintonitza amb el primer compàs de la jornada. La infantesa del món i la seva infantesa i la infantesa de la nostra llengua formen en ell un tot indestruïble.»⁶⁴ Ara bé, amb ell l'inici de la literatura catalana és tan brillant i espectacular que tot el que l'ha seguit sembla decadent i impossible d'esser superat: gràcies a Ramon Llull «nosaltres comencem pel cim, comencem tan esplendorosament que gairebé tot, després, semblarà poc.»⁶⁵

Un aspecte concret que assenyala en diverses ocasions és la influència de Llull sobre el *Quixot*. Per un costat, avalua la possibilitat que Cervantes s'inspiràs en Llull en concebre el personatge del Quixot, ja que «Ramon Llull és del tot quixotesc, per no dir que és un Don Quixot».⁶⁶ En fer aquestes afirmacions es basa en fets biogràfics, com la petició al Papa de la celebració d'un concili, la dilapidació dels seus béns materials o les seves aventures a Àfrica per convertir els musulmans. Per una altra banda, indica que «el *Blanquerna* sembla haver estat un dels models de novel·la o de llibre que Cervantes ha tingut involuntàriament presents en redactar el seu.»⁶⁷

61. JOSEP PALAU I FABRE, *Llull, de més a prop*, pàg. 24.

62. *Ibid.*, pàg. 25.

63. *Ibid.*, pàg. 9-10 i 26.

64. *Ibid.*, pàg. 22.

65. *Ibid.*, pàg. 8.

66. JOSEP PALAU I FABRE, *Llull i Cervantes*, dins *Nous quaderns de l'alquimista*, pàg. 29.

67. JOSEP PALAU I FABRE, *El Quixot i el Blanquerna*, dins *Quaderns inèdits de l'alquimista*, pàg. 19.

Es tractaria d'una influència poc tangible, a diferència de la del Tirant lo Blanc. Les aventures d'una i altra novel·la tendrien en comú el caràcter quimèric, idealista, d'afectar sobretot un sistema de valors. Ara bé, al contrari del que ocorre al *Blanquerna*, en el *Quixot* aquestes accions sempre acaben negativament, cosa que Palau explica per les diferents mentalitats racials: Lhull, català i mediterrani, es caracteritza per l'idealisme optimista, per la utopia; mentre que Cervantes, castellà, és essencialment realista i pessimista. D'aquesta manera, paradoxalment, «el país del seny hauria fornit el model del més foll dels personatges de la literatura castellana».⁶⁸

PERE ROSSELLÓ BOVER

68. JOSEP PALAU I FABRE, *Lhull i Cervantes*, dins *Nous quaderns de l'alquimista*, pàg. 30.